

A BALATON-KÖRNYÉK VÉDETT TELEPÜLÉSEI

A balatoni régió távlati műemlékhelyreállítási terve — azon túlmenően, hogy legértékesebb műemlékeink helyreállítására javaslatot tesz — kijelöli azokat a településeket is, amelyeket különleges védelemben kell részesíteni.

A Balaton-környék települései többségükben igen régiiek, több száz éves múltra tekintenek vissza. Ez a megállapítás különösen az északi partra vonatkozik, ahol már a római kultúra nyomai is kimutathatók, s a tájat, vizet szerető ember szívesen tartózkodott. Ezek a települések kicsinyek — néhány száz fő részére nyújtanak életteret —, igen hangulatosak, s mintegy a változatos tájkép motívumaiként jelentkeznek. A településekhez tartozó szőlőhegyen épített présházak, pincék kisméretű épületei pedig különösen jellemzőek erre a vidékre, ahol az őslakosság főfoglalkozása még ma is a szőlőművelés.

A múlt században még virágzott a halászat is, és egyes településeknek különösen jó jövedelmet biztosított. Ennek a termelési módnak az emlékei még ma is élnek és épületekben is megtalálhatók, mint például a tihanyi „Halász-céh” ház, vagy a Balatongyörök melletti Szentmihálydombon álló 1739-ben épült emlékkápolna.

A műemléki védelemre javasolt települések, településrészek mindegyike más szempontból jelentős. A kiválasztásnál elsősorban arra törekedtünk, hogy a település tükrözze azokat a gazdasági-társadalmi viszonyokat, amelyek egykor jellemezték. További szempontunk az volt, hogy a kiválasztott települések fekvésüknél fogva az idegenforgalom érdeklődési körébe bekapcsolhatók legyenek. Szeretnénk ezeket a településeket a mába beilleszteni és megfelelő funkciót adni nekik, úgy azonban, hogy eredeti arcukat és sajátosságaikat továbbra is megőrizték.

A Balaton környékén nyolc települést jelöltünk ki és javasoltunk védeni. Ezek közül Alsóörs, Tihany, Akali, Szigliget, Balatongyörök—Becehegy, Nemesvita és Tapolca az északi parton fekszik, míg Szántódpuszt a déli parton települt.

Alsóörs. A Balaton északi partján fekvő település védelemre kijelölt része hegyoldalon fekszik. Szerkezete teljesen a terephez igazodik. Az utcák a rétegvonalakat követik, erre merőlegesen kicsiny közők futnak le, amelyek egyúttal a csapadékvíz lefolyását is biztosítják.

A védett terület két kiemelkedő objektum közé szorul. A hegyoldal legmagasabb pontján, északon áll a középkori eredetű templom, ettől délre az ún. „Török-ház”, egy gótikus eredetű lakóépület. Mindkettő kiemelkedik a környező lakó- és gazdasági épületek tömegéből és mintegy uralkodik azon a mediterrán jellegű, teraszokon elhelyezkedő településrészen, amelyet védeni kívánunk.

Az egyes telkek, udvarok is tükrözik a terepadta lehetőségeket. Egy-egy gazdasági egység, egy-egy udvar (telek) mérete igen kicsiny. A szükséges lakó- és gazdasági épületek viszonylag kis helyen és eléggé zsúfoltan épülnek, s a rendelkezésre álló terület teljes kihasználására törekednek. Ennek érdekében olykor a telkeken belül is teraszokat létesítenek. Az épületek nívóban is különböznek egymástól, egy gazdasági egységen belül is rétegződnek, láthatóan elválasztódnak. Emiatt aztán az egész településrész még zsúfoltabbnak hat.

Tihany védett része egészen más kívánalmakat és követelményeket állít elénk. Az apátság alatt települt község elsősorban fekvésénél fogva jelentős. A Balatonba benyúló félszigeten települt község centruma az apátság és az apátsági templom. Ettől ÉNy-ra terül el az a településrész, amelyet védelemre javasolunk. A község ugyancsak hegyoldalban, lejtős terepen fekszik, de egészen más jellegű, mint Alsóörs. Az őslakosság megőrzését főként a halászat biztosította. Több olyan kisebb társaságról vagy csoportról tudunk, amelyek „céhekbe” tömörültek, és az egész település gazdasági életét irányították, vagy legalábbis nagymértékben befolyásolták. Az egyik ún. „Disznósi-céh” még meglévő épületét a következő évben helyreállítjuk, és halászat múzeumnak rendezzük be.

A település szerkezete a XIX. század közepén kialakult állapotokat tükrözi vissza, és ma álló épületei között számos olyan akad, amely megőrizte eredeti kialakítását, nevezetesen füstös konyhás, két vagy három osztású elrendezését, náddal fedett, legtöbbször tornáccal ellátott és kőből épített. A lakóházak oromzatát rendszerint nyersen hagyják, csupán az ablak körül tapasztják és fehérre meszelik. A tihanyi kőépítkezésnek egyébként is igen régi hagyományai vannak, amelyet a meglévő régi lakóházak meggyőzően bizonyítanak.

Itt, Tihanyban azonban még a védelem kimondása előtt egy sajnálatos és helyre nem hozható hiba történt. A Kossuth Lajos utcát, Tihany főutcáját, teljesen átépítették. Az utat aszfalttal burkolták, szegélykövet és járdát építettek, a lakóházak elé olyan kerítéseket helyeztek, amelyeket itt soha nem ismertek és nem is alkalmaztak, és más, környezetbe nem illő beavatkozások is történtek. Ez a mindenáron korszerűsítésre való törekvés, sajnos egy elszietett intézkedés következménye volt, amelyet az egyre fejlődő idegenforgalom — mondják — tett szükségessé.

Akali ugyancsak régi település. A védelemre javasolt település talán legeredetibb állapotban fennmaradt együttesünk, amelyet a Balaton környékén még megmenthetünk. Egyutcás település. Főutcája a Balatonnal párhuzamos tengelyű, közepén két, — az ev. és rk. — templom áll. Az utcának ez a szakasza kissé kiteresedik. Ezen továbbmenve egy kis közön át jutunk el a tulajdonképpeni templomterre.

A Fő utca — ma Kossuth Lajos utca — a templomok együttesétől nyugatra eső része az, amely számunkra a legértékesebb és mindenképpen védelmet igényel. Az utcának ez a szakasza teljes egészében megtartotta a XIX. század közepére kialakult képét, s még a házak előtti kőkerítés is eredeti, vagy csaknem eredeti állapotban maradt ránk. Az épületek itt is jórészt nyersen falazott kőből épültek, de más, például sárfalú épületek is találhatóak. Az épületek lefedése még ma is náddal történik, s ezt az állapotot a jövőben is szeretnénk fenntartani. A védelemre javasolt településrészen belül a két templom együttese jelenti a fő motívumot, amely mintegy megnyitja a nyugatra húzódó Fő utcát, de egyben ritka és szinte egyedülálló együttest is alkot.

I. Tihany, Ős utca, utcakép
 1. Tihany, Ős-Gasse, Strassenbild

A templomegyüttes környezete ma még minimális beavatkozással helyrehozható. Sajnos, a két templom előtti téren az elmúlt évben egy parkot létesítettek, és ezáltal olyan állapotot teremtettek, amely itt sohasem volt, és még a laikus szemlélő számára is hamisnak és erőltetettnek tetszik.

Balatongyörök—Becehegy védendő településrésze az előbbiektől eltérő, sajátos képet mutat. Tulajdonképpen hegyközség-jellegű település, amely még az elmúlt évszázadban települt, s azóta is érintetlenül maradt.

A szőlők közt elszórtan, egymástól meglehetősen távol települt présházak — amelyek mind egy enyhe lejtőn épültek — olyan festőien szép és harmonikus együttest alkotnak, amelyhez hasonlót a Balaton környékén nem sokat találunk.

Itt is olyan állapotokat sikerülne megmentenünk, amelyek az egykori kisparaszti gazdálkodási módra, közelebről szőlőművelésre még jellemzőek, s hangulatukban, de tájképileg is szinte egyedülállóak.

Szigliget. A Várhegy oldalába települt község utcái a rétegvonalakat követik és enyhén emelkednek. A kis mellékutcák — közök — ezekre merőlegesek és rendszerint csak két, egymással párhuzamos, de szintben jelentősen különböző utcát kötnek össze.

A településnek délről, a Balaton felől történő megközelítése a leginkább élményt nyújtó. Településszerkezetileg talán Alsóörshöz vagy Tihanyhoz

hasonlítható, de míg Tihany csupán a településbe beérkezve tárul fel, addig Szigliget egymás felett, teraszosan elhelyezkedő házsorai és házcsoportjai — fölöttük a várrommal — már messziről láthatók, s a megközelítés során kibontakozó kép egyre részletesebbé válik.

Nemesvita. A Balaton-parttól mintegy 5 km-re, Szigligettől ÉNy-ra fekszik. A település szerkezete lazább, mint az eddig tárgyaltaké, és területe is nagyobb. A védelemre javasolt rész a községtől kissé különállóan helyezkedik el, mintegy kinyúlik belőle, és felesúszik a felette emelkedő, fenyvesekkel benőtt hegyoldalra.

A védett terület tulajdonképpen csak egy utcából és a belőle lefelé kiágazó zsákutcából áll. Az utca jobb oldalán települt rész telekelrendezésben és beépítésben is különbözik az alatta levőtől. A védett utca egyes telkei aránytalanul hosszúak és felfutnak a hegyoldalra. Igen gyakran előfordul az is, hogy az itt álló lakó- és gazdasági épületeket egymás mögé építik. Az alsó településrész telkei már nagyobbak, beépítési módja terjedősebb és változatosabb.

A védett településrész utcája, helyesebben a kialakult utcakép is megőrizte múlt századi jellegét és a már ismertetett beépítési sajátosságokon túlmenően ez utóbbi is védelme mellett szól. Néhány épület oromzata díszesen kiképzett, vakolatból alakított architektúrával készült, s hasonlóságuk arra mutat, hogy itt vagy a környező falvak valamelyikében egy olyan mester dolgozott, akinek munkássága nyomán jellegzetes, sajátosan egyéni jegyeket mutató stílus alakult ki. Ezek közül néhány épület a védett területen belül is megtalálható.

Szántódpusztá Zamárdi és Szántód között a 7. számú főközlekedési út, az ún. balatoni műút mellett fekszik. A XVIII—XIX. század folyamán kialakult major a bencés rend Balaton-környéki birtokainak egykori központja volt.

A major a későbbiek során tovább épült, s épületei ma egy nagyjából Fő utca szerű belső közlekedő út mentén helyezkednek el, szabálytalan elrendezésben. A meglévő legkorábbi épületet 1716-ban építették, de a XIX. sz. második felére lényegében a mai állapotnak megfelelő kép alakult ki.

Szántódpusztá védett együttese így azokat a XIX. századi gazdálkodási viszonyokat tükrözi, amelyhez fogható Magyarországon ma már sehol sem található. Mindezeket túl épületei egyenként is értékesek, védelmük külön-külön is indokolt. Az együttes mellett álló dombtetőn épült barokk kápolnát a védett területhez csatoltuk.

*

A védett területek kijelölésével, területi lehatárolásával azonban még csak a kezdeti lépéseket tettük meg. Ahhoz, hogy ezek a települések a jövőben is életképesek legyenek és beilleszkedjenek mai életünkbe, még sokat kell tennünk. Meglehetősen nehéz feladat azonban megtalálni azt a funkciót, amely ezeknek az együtteseknek leginkább megfelel. Legelsősorban át kell hidalnunk azt az ellentmondást, amely egy régi, az egykori gazdálkodási, termelési módnak megfelelően berendezkedett település és a mának megfelelő új igény és funkció között jelentkezik.

Ezt a kérdést úgy kívánjuk megoldani, hogy a kijelölt települések nagy részét a Balaton-környéki idegenforgalom szolgálatába állítjuk. Alsóörs, Tihany, Akali és Szigliget védett együttesekben — főként a külföldi turisták

2. Tihany, Csokonya utca 180. lakóház
2. Tihany, Csokonya-Gasse 180. Wohnhaus

részére — speciális, minden igényt kielégítő szállodákat, „Skansen-hoteleket” volna kívánatos kialakítani a szükséges kiegészítő létesítményekkel együtt. Egy-egy parasztházat rendeznénk be erre a célra oly módon, hogy az épület alaprajzi elrendezésének megtartásával, de egyben korszerűsítésével, a mai igényeknek megfelelő állapotokat alakítanánk ki. Emellett figyelemmel kellene lenni arra is, hogy a ház értékes részei és ezzel együtt hangulata továbbra is megmaradjon.

Az épületek külső homlokzatai, tetőfedése ugyancsak megmaradnak, és ahol időközben átalakítás történt, az eredeti állapotot kell rekonstruálni. Ugyanígy szeretnénk eljárni például az Akali—Fenyehegy szőlőhegyi pincék esetében is. Itt egymástól nem túl messze, szétszórta olyan prэшázak, pincék állnak, amelyek igen alkalmasak lennének egy-egy külföldi család számára két-három hétre pihenésre. Előzőleg persze ezeket is komfortizálnánk, garázst és kis fürdőmedencéket építenénk a prэшázak mellé, valamint az épületek centrumában egy közös éttermet, illetve társalgót-espressót. Ahol a terepadta lehetőségek megengedik, a garázsokat a föld alá építenénk, hogy a tájképet és a prэшázak alkotta együttes harmonikus képét ne zavarják.

Ezek az elképzelések a balatoni regionális terv elgondolásaival minden vonatkozásban összhangban vannak. Emellett — a megvalósításuk esetén — a terület őslakosságának foglalkoztatottsága is biztosítva lenne, amennyiben a „Skansen-hotel” lakói részére bizonyos szolgáltatásokat végeznének (takarítás, utcák és kertek rendbentartása, szállítások stb.).

A védelemre javasolt területekre tanulmánytervet szándékozunk készíttetni, amely megoldaná az üzemeltetés módját, tartalmazná ennek gazdasági kihatásait, valamint műszaki megoldását. Ez a terv a terület minden épületére felhasználási javaslatot is tenne, megoldaná az utak burkolásának módját, a világítás, víz és csatornázás kérdéseit stb.

*

Meggyőződésünk, hogy a védett műemléki jelentőségű területek kijelölésekor helyes módszereket alkalmazunk. A korszerű műemlékvédelemnek — az értékes egyedi emlékek védelmén túlmenően — a nagyobb együttesek védelmével is foglalkoznia kell. Különösen indokolt és lehetséges ez nálunk, s a többi szocialista országban, ahol megvalósításuk — a fennálló tulajdonviszonyok folytán — különösebb akadályba nem ütközhet.

A nagyobb műemléki együttesekre, védett városokra és műemléki jelentőségű területekre a dr. Gerő László által kidolgozott metodika általában a kisebb, vidéki települések esetében is alkalmazható. Itt azonban vannak olyan adottságok és követelmények, amelyek szükségessé teszik a falusi településekre szükséges speciális metodika kidolgozását és soron következő feladatunk éppen ez lesz.

*

3. Balatongyörök—Becehegy, Jóna István présháza
 3. Balatongyörök—Becehegy, Presshaus István Jóna's

DORFRESERVATE IN DER BALATONGEGEND

Eine der wichtigsten Aufgaben der zeitgemässen Denkmalpflege besteht in dem Schutz von grösseren Komplexen, wie z. b. von Siedlungen oder von einzelnen Teilen solcher Siedlungen.

In der Balatongegend wurden die folgenden Dörfer zu Reservaten ausgewählt: Alsóörs, Tihany, Akali, Balatongyörök—Becehegy, Szigliget, Nemesvita, Tapolca und Szántódpuszta. Die Siedlungsanlage dieser Dörfer hatte sich im Laufe des XVIII. und XIX. Jhs. entwickelt und ist weiter verhältnismässig gut erhalten geblieben. Auch ein grosser Teil der Wohn- und Wirtschaftsgebäude in diesen Dörfern stammt aus dieser Zeit.

Die benannten Reservate sollen im Sinn der Denkmalpflege in das moderne Leben, vor Allem in das Interessengebiet des Fremdenverkehrs eingeschaltet werden. Die einzelnen Wohnhäuser können nach inwendiger Modernisierung als Herbergen für ausländische Touristen verwendet werden.

Einstweilen sind das bloss Pläne für die fernere Zukunft. Vor Allem müssen gründliche Studien unternommen werden, um sämtliche Vorbedingungen und Aufgaben untersuchen und feststellen, zugleich die ganze Zukunft der Reservate bestimmen zu können.